ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Смоленнікова Дениса Олеговича на тему: "**Організаційно-економічне забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики**", подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

1. **Актуальність теми дисертаційного дослідження.** Сучасні процеси світової економічної глобалізації, поширення концепції сталого соціо-еколого-економічного розвитку потребують побудови суттєво нових взаємовідносин в системі «держава-бізнес-суспільство», які будуть ґрунтуватися на принципах суспільної відповідальності всіх суб'єктів господарювання за стан навколишнього середовища. Саме цей підхід підкреслюється в численних міжнародних домовленостях та регламентовано багатьма угодами.

Національні законодавства зазнають змін відповідно до необхідності врахування та оптимального збалансування соціальних, екологічних та економічних інтересів; в той же час на регіональному рівні зовнішні стейкхолдери виказують нові очікування від бізнесу.

Нова парадигма існування сучасного суспільства стверджує, що соціально-екологічна відповідальність підприємств виникла не лише завдяки дотриманню нормативно-правових обмежень, а й моральної відповідальності виробників за нанесені збитки навколишньому середовищу. При цьому важливе місце посідає свідома і мотивована участь бізнес-структур у різноманітних заходах, спрямованих на попередження та мінімізацію негативних впливів на навколишнє середовище, раціональне природокористування, економію сировинних і енергетичних ресурсів у процесі господарської діяльності. Особливо це стосується підприємств теплоенергетики, що мають значний негативний вплив на навколишнє

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(Штамп №1)
Вх. № 1750
"16" ЧЕР 2017 20 р.

середовище.

Таким чином можна відмітити, що тема дисертаційної роботи Смоленнікова Д.О. є актуальною, має наукове та практичне значення.

2. Зв'язок роботи з державними та галузевими науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у контексті пріоритетних напрямів державних та регіональних програм і тем: Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року, схваленої Розпорядження КМУ від 17.10.2007 р. № 880-р, та Енергетичній стратегії на період до 2030 року (Розпорядження КМУ від 24.07.2013 р. № 1071-р). Результати дослідження були використані при виконанні науково-дослідних робіт Сумського державного університету, серед яких: «Фундаментальні основи еколого-безпечної трансформації регіональних еколого-економічних систем» (№ ДР 0111U003564), «Теоретичні і методичні питання оцінки і прогнозування економічного потенціалу соціально-економічних систем» (№ ДР 0107U009203), «Екологічно збалансований розвиток інвестиційного потенціалу території» (№ ДР 0112U001299).

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертаційної роботи, висновків та рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертації, є достатньо обґрунтованими, про що свідчить структура роботи, логічність та послідовність виконання дослідження, лаконічність викладення результатів, достатня кількість статистичних даних, які характеризують екологічну, соціальну та економічну відповідальність підприємств теплоенергетики перед суспільством.

Автором проведено детальний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових розробок з тематики дослідження. Список використаних джерел містить 234 найменування.

Достовірність одержаних результатів забезпечується використанням сучасних методів наукового дослідження, зокрема: аналізу, синтезу та логічного узагальнення при визначенні сутності поняття соціально-екологічної відповідальності підприємства (далі – СЕВП) (с. 16-

26 дисертації); кореляційно-регресійного аналізу – під час дослідження взаємозв'язку між індексом СЕВП та поширеними в світі індикаторами екологічної відповідальності бізнесу, а також гудвілом підприємств теплоенергетики (с. 109-110, 152-154 дисертації); метод головних компонент – при визначенні індексу СЕВП теплоенергетики (с. 95-103 дисертації); метод детермінованого комплексного оцінювання – при визначенні інтегрального індексу можливостей до впровадження СЕВП (с. 72-91); лінійну нормалізацію – під час зіставлення складових індексу СЕВП теплоенергетики та індексу можливостей до впровадження СЕВП (с. 79, 86, 107-108 дисертації); системного аналізу – під час дослідження взаємозв'язків в системі організаційно-економічного забезпечення СЕВП (с. 133-145 дисертації).

Рекомендації автора стосуються практичних аспектів забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики.

Висновки містять стислий підсумок виконаного дослідження. В них у повній мірі відображені основні положення роботи, практична значущість, результати апробації та можливі шляхи подальшого використання.

Основні положення, висновки і рекомендації дисертації неодноразово доповідалися на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів та географії (м. Суми, Київ, Львів, Мелітополь, Одеса, Тернопіль), де отримали позитивні відгуки. Крім того, наукові результати були представлені на літній школі «Вступ до основних концепцій стратегічного сталого розвитку» (м. Карлскрона, Швеція, 2011 р.); Санкт-Галленському форумі з управління відновлюваною енергетикою (м. Санкт-Галлен, Швейцарія, 2015, 2016 рр.); науково-дослідницькому колоквіумі «Відновлювана енергетика, стійкість, екологічні та інноваційні дослідження» (м. Тарту, Естонія, 2015 р.); Міжнародному інтелектуальному воркшопі «Соціальна відповідальність для сталого розвитку» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародному тренінгу Балтійської університетської програми «Освіта для сталого розвитку» (м. Рогув, Польща, 2015, 2016 рр.).

4. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях. За результатами дослідження опубліковано 25 друкованих праць (16 із яких належать особисто автору), зокрема 2 підрозділи – у колективних монографіях, 10 статей – у наукових фахових виданнях України (з яких 5 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз), 1 стаття у наукових періодичних виданнях інших держав, 12 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 8,45 друк. арк., з яких особисто авторові належить 6,78 друк. арк. Основні положення, висновки та результати дисертаційної роботи повністю відображені в наукових працях дисертанта.

Дисертаційна робота та автореферат дисертації є ідентичними за змістом. Автореферат у стислому вигляді містить всі основні положення та результати дисертаційної роботи. Оформлення дисертації та автореферату відповідає встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

5. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, опублікованих наукових праць та авторефератом дисертації дозволяє стверджувати, що основні наукові положення, висновки і пропозиції, які сформульовані дисертантом, характеризуються науковою новизною і відображають особистий внесок здобувача у розвиток науки економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Автором розв'язана актуальна наукова прикладна задача – розвиток теоретичних положень та науково-методичних підходів до формування системи організаційно-економічного забезпечення СЕВП.

Серед основних положень наукової новизни можна відмітити такі:

1. До найбільш значущих здобутків автора відноситься науково-методичний підхід до формалізованого оцінювання можливостей підприємств щодо впровадження СЕВП. Відповідно до цього підходу автором запропоновано алгоритм розрахунку інтегрального індексу

можливостей підприємства щодо впровадження СЕВП ($I_{МПТ}$), який враховує фінансові та нефінансові показники, що характеризують різні аспекти соціально-екологічної відповідальності підприємств. Ці показники автор пропонує об'єднати в укрупнені блоки: 1) інвестиційна спроможність підприємства до впровадження програм та заходів СЕВП; 2) трудовий потенціал; 3) рівень соціально-екологічної активності підприємства (с. 72-81 дисертації, с.8-9 автореферату).

2. Заслуговує на увагу удосконалений автором науково-методичний підхід до оцінювання рівня впровадження екологічних та соціальних ініціатив шляхом розроблення інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики ($I_{СЕВТ}$) (п. 2.2 с. 93-95 дисертації, с. 9-10 автореферату). Для розрахунку $I_{СЕВТ}$ автор запропонував показники, які умовно можна поділити на три групи: економічні, екологічні та соціальні (рис. 2.3 с. 94 дисертації). При цьому автором були використані метод головних компонент та метод спільностей з метою визначення коефіцієнтів вагомості кожного показника в $I_{СЕВТ}$, а розрахунок був проведений з урахуванням емпірично оціненого впливу компаній-маркетмейкерів ринку електроенергії Європейського Союзу на довкілля та людину (п. 2.2 с. 95-106 дисертації, с. 10 автореферату). Цінність авторських пропозицій полягає у можливості використання результатів оцінювання при формуванні нефінансової звітності підприємств та при визначенні стратегії СЕВП.

3. У дисертаційній роботі удосконалено методичний інструментарій для вибору стратегій СЕВП (п. 2.3 с. 113-131 дисертації, с. 11 автореферату). На відміну від існуючих підходів, для забезпечення достатнього рівня соціально-екологічної відповідальності підприємства автором було запропоновано багаторівневий матричний підхід до вибору стратегій СЕВП. Серед основних критеріїв, які визначають початкову стратегію підприємства, автор виокремлює: поточний рівень СЕВП (який визначається на основі $I_{СЕВТ}$) та можливість підприємства до активізації заходів СЕВП (визначається на

основі $I_{мпт}$). В подальшому коригування стратегії СЕВП відбувається з урахуванням рівня соціально-екологічної безпеки регіону. Необхідно також підкреслити, що запропонований підхід дозволяє визначити альтернативні покрокові траєкторії змін стратегічної позиції підприємства в майбутньому.

4. Значний потенціал для подальшого наукового дослідження мають розвинені автором теоретичні положення щодо формування системи організаційно-економічного забезпечення СЕВП (п. 3.1 с. 133-146 дисертації, додаток Б с. 217 дисертації, с. 13 автореферату). Запропоновані автором положення відрізняються від існуючих циклічним характером взаємовигідного двобічного взаємозв'язку підприємства зі стейкхолдерами різних ієрархічних рівнів, формалізацією каналів прямого та опосередкованого їх впливу, складовими регіонального та корпоративного ефектів від впровадження програм та заходів СЕВП, визначенням джерел фінансування та мотиваційних механізмів їх забезпечення.

5. Наукову цінність представляє, на наш погляд, виокремлення в категоріально-понятійному апараті теорії корпоративної відповідальності поняття «соціально-екологічна відповідальність підприємства». Під «соціально-екологічною відповідальністю підприємства» автор розуміє сукупність добровільних соціально-екологічних ініціатив підприємства, націлених на формування суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку та взаємовигідних відносин зі стейкхолдерами в контексті забезпечення узгодженості поточних бізнес-інтересів з екологічними, економічними та соціальними інтересами майбутніх поколінь (п. 1.1 с. 25 дисертації, с. 7 автореферату). Варто відзначити проведений автором ґрунтовний аналіз основних термінів, суміжних з поняттям «соціально-екологічна відповідальність підприємства», їх взаємозв'язок та еволюцію даного терміну (п. 1.1 с. 16-26 дисертації).

6. Суттєвим для подальших досліджень є розвиток науково-методичного підходу щодо визначення корпоративного ефекту від впровадження програм та заходів СЕВП (п. 3.2 с. 146-148 дисертації,

с. 12, 14 автореферату). Корпоративний ефект проявляється у зростанні прибутку підприємства та підвищенні його конкурентоспроможності через зменшення екологічних податків та штрафів, рентних платежів, внутрішнього еколого-економічного збитку та зростання гудвілу підприємства.

Застосовуючи метод кореляційно-регресійного аналізу та метод розподіленого лагу, автор емпірично підтвердив наявність істотного зв'язку між інтегральним індексом СЕВП теплоенергетики та гудвілом підприємства, який проявляється з чотирирічним часовим лагом, що дозволяє трактувати СЕВП як суттєвий фактор підвищення вартості бізнесу.

6. Значення дослідження для науки та практики, перспективи використання його результатів. Наукове значення отриманих результатів обумовлене можливістю широкого застосування розроблених в дисертації науково-методичних підходів як у проведенні подальших досліджень, так і у практичній діяльності. У своєму сукупному вигляді результати дисертаційної роботи спрямовані на вирішення важливої науково-прикладної задачі формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств.

Результати дослідження автора щодо впровадження системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання були враховані Департаментом фінансів, економіки та інвестицій Сумської міської ради у поточній діяльності з метою фінансування проектів з підвищення ефективності використання енергії, розвитку поновлюваних джерел енергії та екологічно чистих виробничих технологій (довідка № 722/04.04.09-22 від 07.03.2017 р.). Окремі положення дисертаційної роботи були використанні при розробці проектів програм соціально-економічного розвитку міста, Плану дій сталого енергетичного розвитку міста Суми до 2025 року та при здійсненні управлінсько-організаційних заходів з питань охорони навколишнього природного середовища міста Суми, про що свідчить довідка про

впровадження (довідка № 722/04.04.09-22 від 07.03.2017 р.).

Науково-методичний підхід Смоленнікова Д.О. щодо формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики був використаний Управлінням житлово-комунального господарства Сумської обласної державної адміністрації в процесі розробки Програми модернізації систем теплопостачання Сумської області на 2016-2020 роки (довідка № 01-11/0120 від 23.01.2017 р.).

Товариство з обмеженою відповідальністю «Брокенергія» в практичній діяльності Охтирської теплоелектроцентралі використали принципи формування СЕВП теплоенергетики, розроблені здобувачем, про що свідчить довідка про впровадження (довідка від 20.12.2016 р.)

Висновки та рекомендації щодо ролі СЕВП у підвищенні енергетичної безпеки були використані Університетом Санкт-Галлену (м. Санкт-Галлен, Швейцарія) під час реалізації проекту SCOPES № IZ74Z0_160564/1 «Improving energy security through Swiss-Ukrainian-Estonian Institutional Partnership» (довідка від 17.05.2016 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін «Корпоративне управління», «Управління корпоративними відносинами», «Основи екології», «Управління соціальною екологічною діяльністю підприємства», «Методи прийняття управлінських рішень» та «Корпоративна соціальна відповідальність» (акт про впровадження від 20.02.2017 р.).

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи. Відзначаючи високий рівень дисертаційного дослідження, переконливість теоретичних і методичних положень дисертаційної роботи Смоленнікова Д.О., вважаємо за необхідне висловити зауваження та ряд дискусійних положень, зокрема:

1. Незрозумілим є відносно якої ознаки автор поділяє стейкхолдерів на

внутрішніх та зовнішніх. При цьому до внутрішніх стейкхолдерів автор відносить акціонерів, інвесторів та працівників, а до зовнішніх – постачальників, бізнес-партнерів, споживачів, органи управління різного рівня ієрархії, громадські організації, мас-медіа та міжнародні організації (с. 36 дисертації).

2. На нашу думку, не зовсім коректно наводити результати соціологічного дослідження щодо заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств в Україні за 2005-2010 роки (рис. 1.8 с. 59 дисертації).

3. Автор пропонує власний підхід до визначення діапазонів значень інтегрального індексу можливостей підприємств до впровадження соціально-екологічної відповідальності (с. 81 дисертації). Дана пропозиція автора є достатньо цікавою, але в роботі відсутня методична основа визначення цих діапазонів.

4. У табл. 2.18 (с. 92 дисертації) наведено результати експертної оцінки коефіцієнтів вагомості складових інтегрального індексу можливостей підприємств до впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності. В той же час не наведена статистична оцінка результатів їх опитування.

5. У запропонованій автором системі організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики, на нашу думку, недостатньо уваги приділено ролі споживачів, особливо з огляду на прийняття ЗУ «Про ринок електричної енергії України» (п. 3.1 с. 133-146 дисертації).

8. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Смоленнікова Дениса Олеговича на тему «Організаційно-економічне забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики» є самостійною, завершеною у межах поставлених завдань науковою працею.

Представлені у роботі наукові положення та результати є авторським розв'язанням науково-прикладної задачі щодо вдосконалення теоретичних положень та науково-методичних підходів до формування системи організаційно-економічного забезпечення СЕВП.

Логіко-структурна побудова дисертації демонструє володіння автором методологією економічного дослідження, забезпечує доступність сприйняття викладеного матеріалу. Автореферат дисертації повністю відображає сутність дослідження. Положення, які винесено на захист, мають наукову новизну, їх рівень («вперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку») визначено коректно.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища та профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01.

Робота відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Прядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., що висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор – Смоленніков Д. О. – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Офіційний опонент,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри автоматизації проектування
енергетичних процесів і систем,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені
Ігоря Сікорського» Н. В. Караєва

Підпис гр. Караєва Н.В.
ЗАСВІДЧУЮ
Відділ кадрів та діловодства
підпис Корнєєва Н.В.
пр-ще

Учений секретар А.А. Мельниченко